

*Ленгер Я. І.,**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства**юридичного факультету**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

КОНФЛІКТ ЯК ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: ОРГАНІЧНИЙ, РАДИКАЛЬНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питання категорії конфлікту як правового феномена та розгляду його в межах трьох напрямів дослідження суспільства і його узгоджених елементів (органічного, радикального, комунікативного). Визначено, що залежно від підходу можна стверджувати про наявність чи відсутність категорії конфлікту, а також інших пов'язаних із цим явищем категорій.

Ключові слова: правова колізія, конфлікт, суперечність у праві, соціальна суперечність.

Постановка проблеми. Для обґрунтування поняття конфлікту варто зупинитись на аналізі цієї категорії крізь призму органічного, радикального та комунікативного напрямів дослідження суспільства. Так, за органічної форми дослідження суспільство відображається як єдина ціла, узгоджена система. Тут майже відсутня категорія конфлікту. За радикальної форми дослідження категорія конфлікту є домінуючою над іншими проявами. За комунікативної форми категорія конфлікту розглядається на рівні макро- й мікросв'язків між суб'єктами. Колізія в праві, або ж суперечність у праві, як донедавна називали деякі теоретики цю категорію, перебуває в тісному зв'язку з правовим конфліктом. На позитивному чи негативному аспектах прояву такого варто зупинитись більш детально, оскільки дослідження колізії та низки пов'язаних із нею явищ є необхідним для комплексного вирішення поставленої проблеми.

Аналіз основних джерел і публікацій. Правовий конфлікт та правова суперечність були предметом дослідження теоретиків права, галузевих правників і науковців інших галузей знань. Специфічний характер має дослідження правового конфлікту й суперечності в праві в діалектичній єдності їх змісту та форми як паралельних і взаємопов'язаних форм існування суспільства та його суб'єктів. Проблемаю конфлікту займалися такі науковці, як С.В. Бобровник, О.В. Москалюк, Ю.А. Тихомиров, О.Ф. Скакун, Г.В. Мальцев, Н.І. Матузов, С.С. Алексєєв.

Метою статті є з'ясування особливостей правової категорії конфлікту крізь призму органічного, радикального та комунікативного напрямів дослідження суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість учених нерозривно пов'язують колізію норм та індивідуально-правових приписів і правовий конфлікт, проте при цьому існують різноманітні, часто діаметрально протилежні, погляди на співвідношення цих категорій. Насамперед варто зупинитись на характеристиці правового конфлікту та тій ролі, яку він відіграє у вітчизняній системі законодавства. Важливості дослідженню надає модель розуміння зазначених явищ за принципом співвідношення «загальне – особливе», де загальним є з'ясування конфлікту й колізії як соціальних явищ, що мають закономірні причини виникнення та особливості, а особливим – визначення специфіки правового забарвлення конфлікту й колізії в процесі життєдіяльності суспільства та становлення держави.

В українській науці досить тривалий час наявність конфліктів не сприймалася. Якщо певні з них і сприймалися, то як чужорідне тіло, яке не заслуговує на жодну увагу з боку науковців. Стверджувалося, що соціальні конфлікти характерні для антагоністичних формацій (рабовласництва, феодалізму, капіталізму) та є неприйнятними для сучасного суспільства. У 1970–1980-х рр. у радянській науці більшу увагу почали приділяти питанням, що стосуються дослідження суперечностей у праві. Було опубліковано значну частину наукових статей і доповідей, проте серед них не знайшли відображення питання теорії правових конфліктів, адже дослідженню підлягав тільки нормативний аспект правових суперечностей. Однак, як уже зазначалося, ефективне вирішення й запобігання колізіям у системі права, розроблення комплексу правових заходів для уникнення переходу колізії в стадію конфлікту можливе тільки в разі їх дослідження у взаємозв'язку з іншими соціальними суперечностями в праві. Незважаючи на вказівку в сучасній правовій науці на те, що право породжується не тільки з конфліктів, є інші причини його існування [3, с. 165].

Правовий конфлікт – один із видів соціального конфлікту. Правовим конфліктом варто вважати той конфлікт, у якому спір безпосередньо пов'язаний із правовідносинами сторін. Як наслідок, суб'єкти, мотивація їх поведінки, а також об'єкт конфлікту наділені правовими ознаками.

Правовий конфлікт зі своїми ознаками фіксується певним чином у конституції держави (наприклад, заборони порушення конституційних принципів ладу, держави).

Правовий конфлікт, як і будь-який соціальний конфлікт, проходить певні фази. В.М. Кудрявцев у статті «Юридичний конфлікт» зазначає, що в основі юридичного конфлікту може лежати різне тлумачення й розуміння (або недотримання, порушення) будь-якої норми права (уповноважуючої, забороняючої, зобов'язуючої) [4, с. 14]. Однак не варто отожднювати соціальні конфлікти та конфлікти в праві. Останні відображають лише певні одинокі випадки загострення юридичних суперечностей. Суперечності, протилежності, відмінності перетворюються на конфлікт тоді, коли починають діяти сили, що є їх носіями. Варто зазначити, що до структури соціально-юридичних суперечностей, крім конфлікту, входить ціла низка інших соціальних явищ. Як справедливо зауважує О.Я. Баєв, конфлікт – тільки одна з багатьох форм прояву й розвитку діалектичної суперечності поряд, наприклад, з невідповідністю тощо [1, с. 12]. Можна констатувати, що правовий конфлікт завжди виражає соціально-правову суперечність, тобто юридичну колізію загалом. Проте помилковою є думка, що будь-яка юридична суперечність (колізія) є правовим конфліктом.

Так, наприклад, відповідно до ст. ст. 25 та 37 Закону України «Про місцеве самоврядування» місцеві ради та їх виконавчі органи можуть вирішувати питання про найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків,

скверів, мостів та інших споруд, що є на території відповідного населеного пункту [6]. Наразі у вищевказаному законі не визначено, що ці питання можна приймати тільки після схвалення їх територіальною громадою. Отже, законодавство не встановлює обов'язок органів місцевого самоврядування узгоджувати назви вулиць із територіальною громадою. Загалом територіальна громада мусить сама вирішувати, яким чином назвати чи перейменувати певну вулицю залежно від культурної спадщини. Як правило, думкою населення нехтують, питання в односторонньому порядку вирішують органи місцевого самоврядування. При цьому вони користуються необізнаністю населення та його небажанням здійснювати активні дії щодо відстоювання власної позиції. Результат таких взаємовідносин може завершитися настанням конфліктної ситуації.

Варто погодитись із думкою, що як важливу передумову конфлікту доцільно виділити насамперед відмінності в праворозумінні як базові для формування правової свідомості. Оскільки визначення права викликає певні труднощі, жодне з відомих теоретичних визначень так і не стало загальнознаним. Причина цього полягає в суперечках прихильників природного права. Для одних право – не що інше, як сукупність чинних норм, які застосовують суди, а інші вбачають ідеальну модель поведінки та відмовляються ототожнювати її з нормами, якими керуються приватні особи, органи та суди у своїй діяльності. Співрозуміння права як виразника загальнолюдських цінностей і як «писаного» права, норм законів та інших актів набув практичної значимості. У цьому контексті варто було б звернути увагу на можливість подолання колізії між писаними правовими нормами та демократичними правовими принципами за допомогою визнання актів дефектними, неконституційними, незаконними тощо.

У правовій науці широко поширений підхід, відповідно до якого не вирішена своєчасно правова колізія є причиною правового конфлікту. Найбільш повною є думка Ю.О. Тихомирова, який вважає, що різниця в правових поглядах, які відображають неоднаковий рівень правосвідомості й правової культури, є першопричиною майбутніх правових конфліктів. Правовий нігілізм, викривлення змісту норми, довільний вибір різних норм – це межі таких думок і поглядів, унаслідок чого виникає «недотримання», «порушення», «уникнення» [7, с. 134]. Формуються негативні правові мотиви, вироджується законність, яка виявляється у виданні актів із порушенням їх ієрархії, компетенції суб'єктів тощо. У подальшому конфлікти переходять у стадію юридичного спору, коли можна вирішити питання за допомогою домовленостей та угод. Остаточне рішення при цьому може привести до відновлення попереднього юридичного стану або до формування нового.

Невирішена колізія може призвести до конфліктної ситуації. Проте цей зв'язок не варто розглядати в односторонньому порядку. Адже вже існуючий конфлікт може призвести до колізії в праві або бути її причиною.

Однак запобігання суперечностям та їх уникнення, особливо правових, усередині правової системи, ненадання їм можливості розростатися та вжиття всіх заходів до врегулювання є дуже важливими сьогодні, оскільки вплив конфліктів значно зріс у сучасній правовій системі. Це зумовлено низкою факторів. Найперше місце серед них посідає зміна економічної основи суспільства, закріплення різних форм власності, її перерозподіл і необхідність їх правового регулювання. Крім того, досить важлива роль відведена соціальним передумовам. Істотними є також політичні фактори, які полягають у

необхідності формування правової держави, що діє в межах політичного плюралізму. Як показав історичний досвід УРСР, політична одноманітність, властива тоталітаризму та командно-адміністративній системі управління суспільством, відсутність опозиції веде тільки до зовнішнього «благополуччя» [8, с. 4]. У виборчих кампаніях до вищих органів влади того часу фактично була відсутня боротьба за місце в парламенті, оскільки до виборчого бюлетеня заносився лише один кандидат. У результаті політична й моральна відповідальність депутата перед виборцями нівелювалася.

На відміну від цього багатопартійність, наявність опозиції в системі демократичних інститутів легалізує наявність різних політичних інтересів неоднакових політичних сил. Із цього постає невідворотність суперечностей і конфліктів. Для конструктивного розвитку демократії важливе своєчасне вирішення політичного конфлікту, а не його заборона.

Крім вищевказаних та низки інших, менш вагомих, причин, для дослідження соціально-правових суперечностей комплексний характер має також важливість уникнення, виявлення, вирішення колізій у праві. За відсутності поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову конфлікти не мали місця. Нині ситуація докорінно змінилася. Конституція легалізувала можливість виникнення суперечностей і спорів між незалежними гілками державної влади та між різними суб'єктами нашої держави.

Отже, більшість учених розуміють виникнення конфлікту в правовій сфері як невідворотний наслідок невирішеної колізії правового акта. Так, Ю.О. Тихомиров пише: «Суспільне життя таке складне, що зовсім не завжди вдається ввести колізію в легальне русло» [8, с. 5–9]. Крім того, їх дуже важко «погасити». Тоді маємо справу з конфліктом. Якщо колізію того чи іншого правового припису не вдається вирішити, то відбувається загострення суперечності, і нерідко колізійні ситуації одного типу переростають у конфліктні ситуації іншого виду суперечностей. Низка обраних заходів є неефективною без досяжного результату, тому використовуються інші, менш гуманні, способи вирішення конфлікту.

У конфлікт може перерости будь-яка колізія в системі права. В основі багатьох правових колізій лежать політичні колізії (порушення принципу розподілу влади, взаємне вторгнення органів у компетенцію один одного). У таких умовах приймається безліч суперечливих і не узгоджених один з одним актів.

Відходячи від традиційного визначення колізії як розходження двох чи більше формально діючих нормативних актів, що видані з одного й того ж питання, Ю.О. Тихомиров тлумачить цю категорію як суперечність між існуючим правовим порядком та намірами й діями з його зміни, включаючи до нього такі елементи: протилежні відмінності в правових позиціях, стикання норм права всередині правової системи, неправомірні дії всередині механізму публічної влади, розходження між нормами міжнародного права, спори між державами [7, с. 90].

Отже, крім суперечностей між нормами, до змісту колізії варто включити також правові спори, неправомірні дії органів та розходження в праворозумінні, тобто соціальні суперечності в праві. Такий підхід розглядає колізію як суперечність у праві загалом.

В.М. Кудрявцев слушно зауважив, що конфлікти – це завжди суперечності між людьми, а не між нормами, актами та інститутами. Останні є причиною конфлікту, а не його змістом. Закон, правова норма не має власних інтересів і потреб. Закон байдужий до інтересів соціальних груп, оскільки він покликаний

каний обслуговувати потреби всіх осіб [4, с. 16]. Насправді в суспільстві існують не конфліктні, а суперечливі закони, тому використання термінів «конфліктні норми» та «конфліктні закони» є некоректним. Пов'язування колізії акта із суперечністю загалом за допомогою поділу колізій на соціальні (конфлікти та спори) і формально-логічні (техніко-законодавчі), тобто колізії правових актів, не лише доречно, а й необхідне.

Аналізуючи наведене, логічно зазначити, що хоча колізії правових актів та конфлікти й інші соціально-правові суперечності тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені, проте їх отождолення й змішування є недопустимим. З'ясування сутності цих явищ, їх співвідношення є важливим питанням, оскільки дає можливість розробити категорійний апарат для створення необхідної теоретичної бази для формування норм та інститутів права загалом і муніципального права зокрема.

Стосовно виникнення колізій як різновиду суперечностей та їх особливостей доречно звернути увагу на ідеї Е. Шилза, який вважав, що асиміляцію членів суспільства в єдину компромісну систему, яка поширюється на весь соціум (сучасна система права), унеможливають суперечності між членами центральної інституціональної й культурної систем та представниками регіонів (сучасна система взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування) [9, с. 11]. Отже, наявність колізій унеможлиблює вищезазначену єдність. Крім того, Е. Шилз зазначав, що для великих об'єднань людей (наприклад, держави) досягнути соціальної системи компромісу (механізму вирішення колізій) майже неможливо у зв'язку з відсутністю достатніх комунікативних процесів між центром і периферією [9, с. 341]. Кожне суспільство (держава) – це центр і периферія (центральні органи влади та органи місцевого самоврядування). Центр здійснює владу, а периферія утримує соціальні інститути, які виконують та видають розпорядження й поради на місцях. Зв'язок між ними має конфліктну сутність, ступінь розвитку якої залежить від характеру засобів, що спрямовані на єдність. На підставі співвідношення та взаємозв'язку центру й периферії Е. Шилз виділяє три типи систем:

1) центр керує периферією. Як правило, це суспільства з тоталітарним режимом (наприклад, радянська модель місцевого самоврядування);

2) центр керує периферією, проте надає їй у багатьох випадках можливість автономної поведінки. Це держави з радикально-демократичним режимом;

3) центр співпрацює з периферією. Як правило, це сучасні правові держави з демократично-ліберальним чи демократично-консервативним режимами. Залежно від наявних особливостей це прототипи романо-германської або англосаксонської систем місцевого самоврядування [9, с. 345].

Аналізуючи вищезазначене, можна виділити такі особливі ознаки конфлікту. З огляду на його суб'єктивний та об'єктивний характер можна констатувати його двосторонність. Наявність суб'єктивної сторони передбачає, що конфлікт порушує чийсь інтереси або перешкоджає їх реалізації. Взаємна пов'язаність категорій «суперечність» і «конфлікт» свідчить про те, що суперечність є передумовою виникнення конфлікту. Наявність причинно-наслідкового зв'язку свідчить про тривалість процесу, а отже, конфлікт – це процес. Конфлікт може приво-

дити до позитивного розвитку суспільства або, навпаки, до його дестабілізації.

Конфлікт є соціальним явищем, що потребує правового регулювання й закріплення. При цьому він є нормою розвитку суспільства та аномальним явищем. Нам імпонує думка Р. Дарендорфа, який вказує, що суспільство має два шляхи вирішення конфлікту й отримання певних позитивних чи негативних наслідків для себе. Зокрема, те суспільство, яке здатне подолати конфлікт через його врегулювання, отримує контроль над перебігом історії, а те, яке не використовує таку можливість, має історію за супротивника [2, с. 76].

Необхідно розмежовувати поняття юридичної колізії та юридичного конфлікту. Іноді вчені змішують їх, не проводячи між ними відмінності. Так, Ю.О. Тихомиров вважає, що юридичні конфлікти – це суперечності між чинними правовими нормами, актами та існуючими інститутами, діями щодо їх зміни, порушення, відторгнення [7, с. 33].

На наше переконання, цей підхід до проблеми не є цілком позбавленим спору. Слово «конфлікт» латинського походження та в буквальному перекладі означає «стикання». Конфлікт є однією з форм взаємодії людей, різних соціальних груп, за якою дії однієї сторони перешкоджають реалізації цілей іншої сторони [5, с. 13–16]. Конфлікт може бути визначений і як соціальне відношення між двома й більше сторонами, цілі яких реально або ймовірно несумісні. Соціальні конфлікти характеризуються такими ознаками, як наявність протилежних сторін, об'єкт, інтенсивність, соціальна напруженість. Тому, розкриваючи сутність юридичного конфлікту як різновиду соціальних конфліктів, необхідно виходити з того, що його сторонами є люди або групи людей (колективні суб'єкти), а не правові норми чи акти.

Висновки. Отже, конфлікт – це стан суспільних відносин, який характеризують певні особливості, наявність суперечливих елементів між учасниками конфлікту.

Література:

1. Баев О.Я. Конфликт в системе социального познания / О.Я. Баев // Социальная обусловленность философских исследований. – Донецк, 1990. – С. 12–26.
2. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Р. Дарендорф. – М., 2002. – 231 с.
3. Кривцова В.М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / В.М. Кривцова. – Х., 2005. – 214 с.
4. Кудрявцев В.Н. Юридический конфликт / В.Н. Кудрявцев // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 10–22.
5. Поленина С.В. Юридическая конфликтология – новое направление в науке / С.В. Поленина // Государство и право. – 1994. – № 4. – С. 13–26.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 28. – Ст. 34. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
7. Тихомиров Ю.А. Юридические коллизии и конфликты. Теория государства и права / Ю.А. Тихомиров; под ред. В.К. Бабаева. – М., 1999. – 409 с.
8. Тихомиров Ю.А. Юридические приоритеты / Ю.А. Тихомиров // Законодательство и экономика. – 1999. – № 6. – С. 4–17.
9. Шилз Э. Общество и общества: макросоциологический подход. Американская социология / Э. Шилз. – М.: Прогресс, 1972. – 411 с.

Ленгер Я. И. Конфликт как правовой феномен: органический, радикальный и коммуникативный подход

Аннотация. Статья посвящена исследованию вопроса категории конфликта как правового феномена и рассмотрению его в рамках трех направлений исследования общества и его согласованных элементов (органического, радикального, коммуникативного). Определено, что в зависимости от подхода можно утверждать о наличии или отсутствии категории конфликта, а также других связанных с этим явлением категорий.

Ключевые слова: правовая коллизия, конфликт, противоречие в праве, социальное противоречие.

Lenher Ya. Conflict as the legal phenomenon: organic, radical and communicative approach

Summary. The article is devoted to the study of the question of the category of conflict as a legal phenomenon and its consideration in the three directions of the study of society and its coordinated elements (organic, radical, communicative). It has been determined that depending on the approach, one can state the presence or absence of the category of conflict, as well as other related categories of the phenomenon.

Key words: legal conflict, conflict, contradiction in law, social contradiction.